

Соња НЕНЕЗИЋ

МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИМЕНИЦА У ЈЕЗИКУ НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА

У проучавању црногорског књижевнојезичког израза 19. вијека, тј. вуковског и поствуковског периода, лингвисти се углавном фокусирају на Његоша, Љубишу и Миљанова. Међутим, то проучавање се никако не може сматрати заокруженим, чак ни на једном оквирном нивоу, без упознавања са језиком црногорског књаза и краља Николе I Петровића (1841–1921). А језик његових дјела, ни пјесничких ни прозних, није уопште испитиван. То што се дуго и, како се у последње вријеме све чешће чује, неоправдано сматрало да његово књижевно дјело не заслужује озбиљну пажњу књижевне критике, није релевантна чињеница за језичке проучаваоце. Господару Црне Горе, који за 58 година колико је њоме управљао није испуштао перо из руку, о чему свједочи богат и разноврстан књижевни опус, и чија је дјела одмах по њихову настанку народ као своја прихватао, преносио и изводио а културни свијет преводио, припада запажено мјесто у историји језика, а и у историјској дијалектологији.

Из нашег ширег и свеобухватнијег проучавања Николиног језика, за овај рад смо издвојили један сегмент из морфолошке проблематике који се односи на именице. Анализу смо спровели на рукописном и штампаном материјалу¹, вршећи при том поређења

¹ Пј – ознака за пјесме, Пс – писма а П1, П2 и П3 – одломци из три описа пута (два у Цариград а један у Петроград), М – ситни одломци из мемоарске прозе, Г – говори а Т – телеграми, све Николини аутографи који се у највећој мјери чувају у Архивском одјељењу Државног музеја на Цетињу. Осим њих користили

са испитаним и описаним староцрногорским говорима у циљу утврђивања удјела дијалекатских елемената у његовом језику. То што говор Његуша још увијек није забиљежен и проучен, покушали смо да премостимо поређењем са језиком Николиних претходника Петровића, који су из исте дијалекатске базе: владике Данила, Петра I и Петра II. Уз то, Николин језик посматрали смо у односу према језику још неких старијих црногорских писаца, његових савременика, као и у односу према Вуку и савременом књижевном језику.

Именице мушког и средњег рода

Од једнинских падежа пажњу завређују Г, В и И, и то углавном именица мушког рода, што значи да Н, Д, А и Л у Николином језику не показују никакве специфичности у односу на савремено језичко стање.

Г је своје мјесто у овој анализи добио захваљујући потребама стиха, јер поједине именице у генитивним синтагмама остају непромијењене, те практично добијају статус првог дијела полусложеница, мада се то формално цртицом не обиљежава: *Милош Обилића* (П1,11), *Дурмитора*, *Ловћен*, *Кома* (Пј8), *Капетан' Јова* (БЦ25), *Од самог нашег Господар Ива* (БЦ129), *У двор мога Соколовић баба* (КА8)...²

Што се тиче В, који је иначе обилато заступљен у Николиним дјелима, и пјесничким и прозним³, ситуација је углавном као у са-

смо штампана дјела (сва штампана у Државној штампарији цетињској): СП – *Скупљене пјесме*, друго попуњено издање, 1894, стр.135; НК – *Нова кола*, 1896 (I издање), стр. 94; ПВ – *Пјесник и Вила*, 1892 (I издање), стр. 205; Х – *Хајдана*, 1894 (II издање), стр. 118; ПА – *Потоњи Абенсераж*, 1894 (II издање), стр. 111; БЦ – *Балканска царица*, 1886 (I издање), стр. 288; КА – *Књаз Арванит*, 1895 (I издање), стр. 86; В – *Вукашин*, уломак из трагедије, Орлић, 1866, стр. 21–31; НП – *На поноћи*, 1903, стр. 16; ПСС – *Пјесма светоме Сави*, 1912, стр. 13.

² Исп. са једним случајем из Загарача: М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб XV, 135.

³ Врло је мало примјера код Данила и Петра I Петровића (А. Младеновић, *Језик владике Данила*, Матица српска, Нови Сад, 1973, 126; Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Подгорица, 1976, 126).

временом језику, тј. не одговара шаренилу у староцрногорским говорима⁴. Према томе, иза непалаталних сугласника долази вокативни наставак *-е* а иза палаталних (некадашњих и данашњих) - у: *бане* (Пј15), *брате* (Пј49), *сине* (БЦ46,49), *дорате* (БЦ116), *ските* (БЦ212), *Боже* (Пј9,3), *витеже* (Пј37), *књаже* (Г3), *пјесниче* (ПВ12), *сиромаше* (ПВ12), *творче* (СП16), *унуче* (Т1), *Видаче* (БЦ214), *лакомниче* (БЦ225), *крвниче*, *прекрвниче* (БЦ225)...; *ђетићу* (Пс20), *Црнојевићу* (БЦ193), *рају* (БЦ177), *браничу* (БЦ269), *скитачу* (Х51), *родитељу* (ПСС7), *кућићу* (П1,16), *пријатељу* (ППс2,1), *Племићу* (БЦ131), *кришу* (БЦ210), *Бранковићу* (ПВ185), *Милошу* (ПВ185), *краљу* (ПА45)..., са ређим изузецима: *Дон Карлосу* (ПА76), *часу* (БЦ102), *сину* (ПА77), *сираку* (БЦ212)⁵.

Код именица које се завршавају сугласником *р* биљежимо оба наставка, што је у складу и са староцрногорским говорима и са савременом нормом⁶, али ипак, као у црмничком говору, чешће наставак *-е*: *Господаре* (П3,1; БЦ115; ПВ186), *везире* (Х12,15,73,74), *барјактаре* (Х93; НП12,14,15), *створе* (БЦ199,204), *Царе* (ПВ186); *Господару* (П1,16; ПВ182; ПА19,24,73), *владару* (БЦ276), *главару* (ПВ163), *чару* (ПА24), *да-*

⁴ У СК-Љ наставак *-у* је чест иза ненепчаних сугласника (М. Пешикан, 143), исп. са: Л. Вујовић, *Мрковићки дијалект*, СДЗБ XVIII, 215, Д. Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ XXIII, 74; неријетко иза *д* и *т* и у: М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, 62; Д. Вушовић, *Дијалекат Источне Херцеговине*, СДЗБ III, 36; Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 50; иза очврслих *ш*, *ж* и *ч* у Црмници се јавља и наставак *-е* (Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 397), а и у Мрковићима (215).

⁵ Незнатна колебања ове врсте регистрована су код Његоша (Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Библиотека ЈФ, 1930, 28), као и код Марка Миљанова (Р. Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997, 100).

⁶ Ово је условљено некадашњом природом гласа *р* који је могао бити и тврд и мек. В. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1986, 191. За говоре исп.: М. Пешикан, *СК-Љ*, 143; М. Стевановић, *Источноцрн.*, 62; Д. Ђупић, *Бјелопавлићи*, 74; у Црмници је чешће *-е* (Б. Милетић, 397) а у Мрковићима *-у* (Л. Вујовић, 215); У Пиви и Дробњаку репартиција ових наставака условљена је дужином вокала испред *р* (В. Ј. Вуковић, 50).

ру (ПА24). Властите именице на *-р* имају само наставак *-е* у вокативу: *Петре* (Пс3; Пс5,1,2), *Митре* (Пс16,1)⁷.

Забилежили смо и неколика примјера вокативних синтагми са првим дијелом једнаким облику *Н*, мада у самосталној вокативној употреби те именице добијају већ поменуте наставке: *Господар* Станко (БЦ118), *цар* Мурате (БЦ126). Врло је занимљив и примјер старог вокативног облика некадашњих *ї* основа: *Господи* (Пј21)⁸, поред савременог: *Господе* (БЦ213).

Репартиција инструменталних наставака *-ом* и *-ем* незнатно је поремећена у односу на савремену норму, што је у раскораку са испитаним староцрногорским говорима⁹. Како се она у језику владике Данила и Петра I поклапа са савременом нормом, а ни Д. Вушовић не билежи никаква одступања код Његоша¹⁰, могли бисмо закључити да је то заправо особина његушког говора. Тако именице које се завршавају било којим предњонепчаним сугласником у *И* имају наставак *-ем*: са великим *краљем*, сретњим *ујединитељем* (М3,1), *маљем* (М3,2), *Томановићем* (П3,2), *с' Аранчићем* (Пј45,2), *крајем* (КА17), *бичем* (КА68), *с' огртачем* (Пс12,9), *јуришем* (Пс16,1), уз изузетке: *Кршом* (ПВ23), *сталежом* (Пс12,14), *Рајом* (БЦ197). С друге стране, једино именица *мал* има *-ем* иза ненепчаног *л*: *с' малем* (Пј1).

Наставак *-ом* у *И* доследно имају именице које се завршавају на *-р*, без обзира на значење: *Министром* (П3, 18), *банкијером*

⁷ Као у Цуцама (М. Пешикан, *СК-Љ*, 143); Исп. исто у: Д. Вушовић, *Диалекат*, 36; Ј. Вуковић, *Лива*, 50.

⁸ Овај вокатив је присутнији код Његоша (Д. Вушовић, *Прилози*, 28).

⁹ Оба наставка се шире на рачун један другог у Црмници (Б. Милетић, 398–399), у Мрковићима је *-ом* потпуно истиснуо *-ем* иза палаталних сугласника (Л. Вујовић, 216), и у *СК-Љ* је забилежено продирање наставка *-ом* (М. Пешикан, 144–145), а у источноцрн. и источнохерц. говорима регистровани су, много ређи, случајеви употребе наставка *-ем* иза тврдих сугласника (М. Стевановић, 65; Д. Вушовић, 36).

¹⁰ В. А. Младеновић, *Данило*, 126; Б. Остојић, *Петар I*, 126,127; Д. Вушовић, *Прилози*, 28; Исп. исто сем у једном изузетку и код Марка Миљанова (В. Р. Биговић-Глушица, 105,106). Ширење наставка некадашњих тврдих основа *-ом* на рачун наставка некадашњих палаталних основа *-ем* евидентно је код В. Поповића (Ј. Суботић, *Неке морфолошке особине језика писама Вука Поповића*, 36МСФЛ XXIX/2,70).

(Пс23), *барјактаром* (ПВ196), *кондијером* (БЦ275), *синциром* (П92), *шатором* (Х106), *Босфором* (Х82), *Митром* (П3,2). Овакву унифицираност немамо ни код Николиних претходника ни у староцрн. говорима, а и норма у посебним случајевима допушта дублетне облике¹¹.

Именица *пут* напореда се јавља и са једним и са другим наставком: *путом* (БЦ71; Х58), *путем* (ПА21; КА32). Константовали бисмо поклапање са савременим језиком да у свим наведеним примјерима она није употријебљена у просекутивном значењу¹².

Највише одступања у односу на савремени језик код множинских падежа налазимо у Г, за који је дјелимично карактеристична напоредна употреба старијих и новијих форми, тј. форми са консонантом *х* и без њега, при чему се исте именице јављају у објема варијантама. Таква ситуација се подудара са ситуацијом у појединим црногорским говорима¹³. Ипак, и у овом падежу највише именица има данашњи наставак *-ā*¹⁴: *дана* (Пс15), *подајника*

¹¹ Петар I и Петар II у овом случају имају оба наставка независно од тога је ли крајње *р* било меко или тврдо (Б. Остојић, 127; Д. Вушовић, 28); Миљанов и Поповић имају углавном *-ом* (Р. Биговић-Глушица, 105; Ј. Суботић, 71). Савремена норма код именица које означавају имаоца неког занимања и лице уопште допушта употребу оба наставка, док за именице које значе било какав предмет или апстракцију резервише искључиво наставак *-ом* (М. Стевановић, *Савремени I*, 196,197).

¹² У овом значењу савремена норма препоручује облик *путем* који је у народни језик ушао из црквеног језика (вокал *е* у овом облику поријеклом је од меког полугласника), в. М. Стевановић, *Савремени I*,197. Петар I употребљава само *путом* (Б. Остојић, 127), Миљанов и Поповић само *путем* (Р. Биговић-Глушица, 106; Ј. Суботић, 71), а Његош и један и други облик, мада више *путом* (Д. Вушовић, 28).

¹³ Исп. М. Пешикан, *СК-Љ*, 146; Б. Милетић, *Црмница*, 400; Ј. Вујовић, *Мрковићи*, 219.

¹⁴ Петар I и Петар II неупоредиво чешће користе генитив с наставком *-ах* (Б. Остојић, 128; Д. Вушовић, 29) а владика Данило има само генитивне наставке са крајњим *х* (А. Младеновић, 128). То је још једна потврда да је његошки говор боље од других староцрногорских говора чувао овај глас. У мало више примјера него код Николе наставак *-ах* је заступљен у аутографима Вука Поповића насталим половином 19. вијека, али је наставак *-а* у огромној већини (Ј. Суботић, 73,74). Миљанов има само наставке без крајњег *х* (Р. Биговић-Глушица, 107), који су специфични и за говоре његовог родног краја (М. Стевановић, *Источноцрн.*, 67), као и С. М. Љубиша (А. Младеновић, *Бе-*

(Пс19,2), *живота* (Пс16,1), *пријатеља* (Пс16,2), *успјеха* (Пс17,1), *Великаша* (П1,3), *искушења* (Т1), *лица* (Т3), *грла* (П1,10), *срца* (Пс19,2), *ђулета* (П1,30)... и са непостојаним *a* у основи: *Црногораца* (Пс26), *момака* (Пј49), *добровољаца* (БЦ61), *потомака* (КА19), *копаља* (Пј21)... Међутим, није занемарљив ни број оних који имају наставак *-ax*: *данахъ* (Пс5,2), *Боговах* (ПВ90), *пасахъ* (П1,6), *царахъ* (П1,8), *насртајах* (Пс15), *руссах* (П3,4), *логорах* (ПВ180)... Испуштање крајњег *x* понекад се означава апострофом: *освояча'* (П1,22), *зрака'* (Пј21), *јунака'* (Пј21)...

Наставак *-и* заступљен је код именице *људи*: *људи* (Пс2; Х7,31; НК45; СП80,85), једном са *-их*: *људих* (Пс12,11). Наставак *-и* забиљежили смо још код именице *сат*: До пет *сати* (СП119)¹⁵, док код именице *град* и *минут* имамо *-а*: од + 7 *града* (П3,2), *минута* (П3,5; Пс25,2). Примјере осталих именица мушког рода које би у Г мн. могле имати *-и* нијесмо забиљежили.

Двојински наставак *-ију* у Г мн. ових именица није регистрован¹⁶. Именица *уста* има наставак *-а*: са *уста* (БЦ202; ПА19; ПВ23), из *уста* (КА53), преко *уста* (ПА73), а именица *гост* *-их* или *-а*: *гостих* (П3,13), твоих *госта* (Г4). Ни код других именица код којих данас имамо остатке старе двојине не региструјемо наставак *-ију*: са пет *прста* (БЦ227), иза *плећа* (ПВ102).

лешке о језику и проблемима његовог изучавања у „Причањима Вука Дојчевића” С. М. Љубише, ЗбМСФЛ XVII/2, 21).

¹⁵ Тако је и у савременом језику (В. М. Стевановић, *Савремени I*, 209). Петар I има у овом случају искључиво наставак *-ax* (Б. Остојић, 129), Поповић и Карацић у генитиву множине именице *сат* имају наставке *-а* и *-и* (Ј. Суботић, *Поповић*, 74).

¹⁶ Старе двојинске наставке *-ију* и *-у* уопште немају владика Данило (А. Младеновић, 128), Петар I (Б. Остојић, 128) и Петар II (Д. Вушовић, 29), Миљанов има само *-у* код именица а-деклинације (Р. Биговић-Глушица, 111), Никола *-у* код именица треће и *-ију* код четврте Ст. врсте, а Љубиша и код прве (А. Младеновић, *Белешке*, 21,22). Староцрногорски говори су овдје подијелени. Они који су ближе Његушима немају двојинске наставке: М. Пешикан, *СК-Љ*, 146; Б. Милетић, *Црмница*, 193–199; а даљи имају: Ј. Вујовић, *Мрковићи*, 228.; М. Стевановић, *Источноцрн.*, 70. У вези са овим в.: Мирослав Николић, *Именице с наставцима -у/-ију у генитиву множине*, НЈ XXV/1–2 (1981), 82–99.

Архаично дјелује иако је норма дозвољава¹⁷ употреба Г мн. именице *брат*: мање *братâ* (ПВ166), С десет *брата* (СП21), Седам *брата* (СП34), С девет *брата*, с девет братучеда (В26), шест *брата* (ПВ15), пет тисућа/ Рачунају мање *брата* (ПВ166).

Нијесмо пронашли ниједан примјер Г мн. са старим наставцима *-ов* и *-ø*.

Контаминирани наставак *-има*, као и код већине старијих црногорских писаца и у главнини савремених црногорских говора, уопштен је за Д, И и Л мн.: *официрима* и *војницима* (Т2), *представницима* (Т4), *посланицима* (П1,12), *чудесима* (Х70)...; *свецима* (Пс18), *с' Турцима* (Пс4,1), *сокацима* (П1,5), *уздасима* (Пј44), *с Млецима* (БЦ14), *с унуцима* (БЦ79), *средствима* (Т6), *чудесима* (КА69)...; на *гребенима* (Пс19,2), у овим *данима* (Т1), по *кордонима* (Пс4,2), о *фараонима* (П1,11), у *логорима* (БЦ47), на *крилима* (БЦ230), по *брдима* (ПА110), на *пољима* (Пс19,2)...

Међутим, опет у складу са црногорском књижевном и народном језичком традицијом, сваки од ових падежа у Николиним текстовима има више наставака који се, наравно, јављају у занемарљивом броју примјера у односу на примјере са наставком *-има*. Тако код Николе у сва три поменута падежа имамо и наставак *-ма*, углавном ограничен на облик именице *људи*¹⁸: Д: а вама *људма* (БЦ40), ратови *људма* (БЦ38), Бог је *људма* разум даровао (В28); И: Богом и *људма* (БЦ161), пред *људма* (Пс29), Међу *људма* (НК78), али и с *људима* (КА50), *с' бољеима коњма* (П1,28); Л: по *крилма* (БЦ171).

¹⁷ В. М. Стевановић, *Савремени I*, 182. Исп. и код: Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 107.

¹⁸ Није забиљежен у језику Петра I (Б. Остојић, 130), али јесте у језику владике Данила (А. Младеновић, 130), Петра II (Д. Вушовић, 121), А. Даковића (Б. Остојић, *Језик Мемоара Анта Даковића*, НИО УР, Никшић, 1989, 102), те у СК-Љ говорима (М. Пешикан, 148), Црмници (Б. Милетић, 402,403), Мрковићима (Л. Вујовић, 220) код исте ове именице. Миљанов користи дативне и инструменталне облике само са наставком *-има* (Р. Биговић-Глушица, 107), како је и у кучком говору, јер Стевановић примјере са наставком *-ма* биљежи само за Пипере (М. Стевановић, 70,71). Облике са овим наставком, у почетку више а касније мање, користио је и Вук (В. М. Стевановић, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, ЈФ ХХVI/1–2 (1963–1964), 83).

У једном примјеру имамо стари дативни наставак *-ом*¹⁹: Залуду је *изгнанником* /Африканско небо дало /Сунце сјајно воду бистру... (ПА6).

У И, такође једанпут, биљежимо наставак *-има* без крајњег вокала, очигледно из метричких разлога: Ка с' добријем сестрићима / *И сусједим* он живјеће (ПВ134).

Л мн. такође издваја један примјер, у ком имамо стари наставак *-ам*: *У Језерам* (В26). Стари локативни а данашњи генитивни облик јавља се спорадично, и то само уз предлог *по*²⁰: *по пештера* (ПВ161), *по зидова* (Пј21), *По Кастратá* (КА12).

Множина именица са инфиксом *-ов-/-ев-*

Множински облици именица мушког рода са инфиксом *-ов-/-ев-* јављају се већ у 13. и 14. вијеку, али су тек од 17. вијека преовладали над краћим множинским облицима. Првобитно је овај инфикс био заступљен у множини једносложних а тек касније се ширио и на вишесложне именице. Међутим, и у новије вријеме евидентна су колебања у употреби краћих и дужих облика, тако да се и у народним говорима и у савременом књижевном језику исте именице јављају и са инфиксом и без њега²¹. Због тога смо ексцерпирани именице начелно разврстали у двије групе према броју слогова. У оквиру тих двију група издвојили смо: а) именице са инфиксом *-ов-/-ев-* б) именице које се јављају и са инфиксом и без њега и в) именице без инфикса.

¹⁹ Мало више примјера с њим има код владике Данила (А. Младеновић, 130,131) и Петра I (Б. Остојић, 130), највјероватније због тога што су знали и користили црквенословенски језик, мада га у појединим примјерима чувају и неки црногорски говори (Л. Вујовић, Мрковићи, 220).

²⁰ Риједак је и у језику владике Данила и Петра I (присутан само код именица ж. рода, мада су код Данила то и једини примјери локатива уопште, в. А. Младеновић, 134; Б. Остојић, 133), те Петра II (Д. Вушовић, 30) и С. М. Љубише (А. Младеновић, *Белешке*, 21). Само са предлогом *по* овај облик присутан је и у већини СК-Љ говора (М. Пешикан, 148), исп. код: Д. Вушовић, *Диалекат*, 38, Ј. Вуковић, *Пиџа*, 57; у источноцрн. говорима генитивни облик намјесто локативног јавља се доследно (М. Стевановић, 69,70).

²¹ В. М. Стевановић, *Савремени I*, 200–206.

Једносложне именице са инфиксом

- Н *Богови* (ПА106), *бојеви* (БЦ108; НК25), *бродови* (КА86), *градови* (БЦ47), *гробови* (НК77), *домови* (ПА106), *ђедови* (ПВ57), *ђемови* (ПА9), *зборови* (Х105), *зетови* (ПЗ,9), *зидови* (ПВ75; КА25), *керови* (БЦ13), *попови* (БЦ18), *растови* (Пј44), *ратови* (БЦ44), *робови* (СП57), *ројеви* (Пј48), *сводови* (П1,21), *синови* (ПЗ,22; Х27), *стубови* (ПА46,87), *судови* (БЦ164), *топови* (ПЗ,24), *трагови* (БЦ31; ПА44);
- Г *Богова* (ПВ104), *бојева* (Пј47; КА14), *бродова* (НК77; СП80), *градова* (БЦ66,220; ПВ80), *гробова* (ПВ66; НП5; НК62), *долова* (Пј10), *домова* (СП31), *ђедова* (Пс12,2; КА61; НК5; В21), *зидова* (ПСС7; Х61), *керова* (ПВ146), *лафова* (ПА51), *мракова* (НП5), *пасова* (ПВ11), *планова* (Пс16,1), *ратова* (БЦ141; КА68), *рובה* (НК75,77), *синова* (ПЗ,22; БЦ212; НК63), *слетова* (СП112), *тасова* (Х21), *топова* (П1,30; КА39,64; Х88; НК75,78), *хртова* (ПВ6);
- Д *гробовима* (ПВ185), *ђедовима* (НК23), *мужевима* (Пј9,1), *пасовима* (ПВ106), *синовима* (ПВ127; СП111);
- А *бојеве* (ПВ70; НК27), *бокове* (Пј22; ПА15), *борове* (Х47), *вирове* (НК21), *волове* (БЦ259), *врхове* (ПВ37; НК14), *вукове* (НК13), *глибове* (Г2,1), *градове* (Пј7; БЦ195; ПВ68; СП81), *гробове* (ПА4; НК65), *гуњеве* (Х9), *димове* (П1,23), *долове* (ПВ6), *друмове* (Х40), *зетове* (Пс12,16), *зидове* (БЦ46; КА28,30; ПА8,94), *јазове* (КА18), *ладове* (Пј49; КА38), *ледове* (В25), *листовете* (СП96), *мостове* (БЦ245), *редове* (КА12), *ројеве* (ПВ89), *сводове* (ПСС12), *синове* (ПВ79,116; КА13), *стихове* (Пј10; БЦ83), *столове* (НК74), *топове* (КА41,65; НК78);
- В *стубови* (ПВ184);
- И *Боговима* (ПВ104), *врховима* (НК67), *градовима* (ПВ37), *громовима* (БЦ196), *ђаковима* (Пс12,4), *крстовима* (СП77), *љешевима* (БЦ284), *ножевима* (Х48), *ратовима* (БЦ236), *робовима* (КА79), *сводовима* (БЦ12), *синовима* (ПВ193), *удовима* (ПВ92);
- Л *бојевима* (Пј45), *доловима* (СП56).

Једносложне именице са инфиксом и без њега

- Н *валови* (БЦ262), *вали* (КА34; ПА64; НК57; СП66; НП4), *вукови* (БЦ62; НК46), *вуци* (БЦ53; ПВ171), *гласови* (БЦ80; КА82), *гласи* (БЦ4; Х15; СП69), *дворови* (П1,2), *двори* (СП79; Пј20; КА16; ПА43; НК82; СП40; НП10), *путови* (Пј3), *пути* (СП85), *снови* (КА34; СП28), *сани* (ПА86); *Књажеви* (БЦ86, КА59,67), *сметови* (СП39), *кључеви* (СП78), *дарови* (П1,16); *Бежи* (КА67; СП36), *боли* (БЦ267), *дуси* (ПВ28,45,104; КА71; НК56; НП3), *знаци* (БЦ21), *зраци* (БЦ117; ПВ168; СП61), *краји* (БЦ133), *краљи* (Пј9,1; ПВ72; КА67), *мачи* (БЦ38,253; ПА9; Х44), *свати* (Пј21; БЦ136; СП38), *Цари* (Пј9,1; ПВ151; КА67; НК74), *часи* (Пј11; КА47; ПА53), *штити* (ПА8);
- Г *валова* (СП80), *вала* (БЦ185; ПА64), *дворова* (П1,19), *двора* (ПА21), *зракова* (ПВ6), *зрака* (ПА89), *краљева* (Х90), *краља* (ПВ99), *мачева* (ПСС7), *мача* (БЦ141, 256; ПВ168), *сватова* (Пј21), *свата* (БЦ84; СП38), *хатова* (СП39), *атова* (КА69), *хата* (ПА79), *царева* (П1,9), *Цара* (ПВ148; ПА102; Х3; НК74); *духова* (ПВ152; КА71; ПА29,54; НП6), *крајева* (КА39), *краљева* (ПА40,106), *штитова* (БЦ136), *Књажева* (БЦ240), *банова* (Х90), *висова* (Пј22), *змајева* (КА39), *путова* (Г2,1), *другова* (Г3), *дарова* (П1,17), *дворова* (БЦ74); *кнеза* (БЦ25), *храма* (БЦ65), *часа* (БЦ13; ПА74);
- Д *знаковима* (Пс5,3), *краљевима* (ПВ72), *сватовима* (ПВ124; СП41), *храмовима* (ПВ140), *сметима* (СП46);
- А *валове* (КА35; НП4), *вале* (ПВ170; НК12; СП76), *висове* (Пс19,2; Х75,90), *висе* (ПА42), *дарове* (Пс11,2; П1,15; ПА100), *даре* (Пј10), *дворове* (Пј7; П3,3; ПА52; СП81), *дворе* (ПВ28; ПА27,53; Х82; СП44), *зракове* (ПВ168; СП50), *зраке* (ПА50), *крајеве* (Пј22; ПВ41; ПА47), *краје* (БЦ89,193,282; ПА12), *сватове* (СП25), *свате* (Пј21), *хатове* (ПА12), *хате* (БЦ67); *болове* (ПА75), *духове* (ПВ41), *краљеве* (БЦ41), *мачеве* (БЦ156), *часове* (Пс19,2), *храмове* (СП87), *сметове* (СП43); *бане* (БЦ41), *гласе* (Г2,3; БЦ238), *змаје* (БЦ59), *кључе* (КА85), *путе* (Пј7; ПВ45,68; ПА61,109; НК69), *царе* (БЦ198);
- В *вукови* (ПВ103), *вуци* (КА79); *бегови* (КА65); *дуси* (ПВ158), *свати* (СП38,43), *друзи* (Г3);

- И *боловима* (БЦ267), *духовима* (БЦ196), *зрацима* (ПА56), *Краљевима* (ПВ72), *даровима* (НК76);
Л *крајевима* (Пс19,2; ПВ88), *царевима* (П1,11), *валовима* (ПА15); *снима* (ПВ145).

Једносложне именице без инфикса

- Н *брци* (ПЗ,8), *врази* (КА23), *диви* (БЦ163), *звучи* (ПВ87; ПА86; НК5; СП115), *криши* (БЦ199), *млини* (КА16), *плачи* (БЦ38);
Г *врага* (НП6);
А *звуче* (ПА30,99), *куте* (Пј19; ПВ41; КА18), *скуте* (БЦ59; ПА109), *труде* (КА45; ПСС9), *шале* (СП42);
Л *струцима* (НК33);
За Д, В и И нијесмо пронашли примјере.

Вишесложне именице са инфиксом

- Н *галебови* (КА34), *овнови* (КА69), *свјетови* (ПВ40), *соколови* (БЦ187,268), *цвјетови* (Х72), *вјекови* (СП79), *огњеви* (КА24);
Г *свјетова* (ПВ39), *соколова* (ПА32; НК63; СП80), *цвјетова* (КА69), *вјекова* (ПВ36,116; НК13; НП9), *каблова* (Х43), *лабудова* (СП39), *лахорова* (ПВ146), *пљенова* (НК77), *послова* (Пј48; П1,35; ПВ151; КА60), *ћошкова* (БЦ66), *фратрова* (БЦ150), *шурева* (ПВ129), *очева* (КА16; Х4; НК49);
Д *соколовима* (Т6);
А *соколове* (БЦ18; НК6), *цвјетове* (БЦ84), *вјекове* (БЦ288; ПВ68,148), *послове* (П1,35), *очеве* (КА12), *брегове* (Пј45), *узлове* (Х107);
В *соколови* (БЦ227);
И *вјековима* (Пс17,2);
Л нема примјера

Вишесложне именице са инфиксом и без њега

- Н *орлови* (НК46; БЦ139), *орли* (БЦ141; Х5), *шаторови* (Х93), *шатори* (КА27; ПА3); *витезови* (ПВ114,198; ПА79; СП108),

- каменови (Х35); *вџтри* (Пј3), *Гријеси* (ПВ73), *гаврани* (ПВ155), *шанци* (БЦ47), *саати* (П1,17);
- Г *вitezова* (Пс2; Пс2; Г3; БЦ141; ПВ65; КА15; НК5; НП16), *вitezа* (НК45; НП8), *голубова* (КА37), *голуба* (ПА58); *вјетрова* (ПА97; СП80), *орлова* (БЦ141; ПВ147; СП107; Х92); *шатора* (НП8);
- Д *вџтровима* (Пј9,1), *орловима* (СП90); *каменима* (Х19);
- А *вitezове* (БЦ287; ПВ79; ПА83; Х4,65), *вјетрове* (ПВ22), *грјехове* (КА22), *гавранове* (НК13), *шанчеве* (БЦ99), *сахатове* (ПА97); *орле* (СП77);
- В *вitezови* (БЦ255; КА83; НК39); *гаврани* (ПВ103), *шанци* (БЦ117), *орли* (ПВ103);
- И *орловима* (БЦ147; СП56);
- Л нема примјера

Вишесложне именице без инфикса

- Н *појми* (ПВ67), *случаји* (ПВ85);
- Г *обруча* (БЦ209);
- А *вихоре* (СП45);
- За Д, В, И и Л нијесмо регистровали примјере.

На основу презентираних примјера видимо да су дужи множински облици заступљенији од краћих, да је више њихових примјера од једносложних именица, али да их није занемарљив број ни од вишесложних²². Са највише примјера заступљени су Н, Г и А. У И смо забиљежили само дуже облике, а у Д и Л, поред неколико дужих, само по два краћа облика. Већину дублетних облика које Никола користи дозвољава и савремена норма, углавном у пјесничке сврхе. Па ипак, и међу дужим и краћим облицима има

²² У томе се језик Николе I подудара са СК-Љ говорима изузев са говором Цуца (М. Пешикан, 131–133). Уп. исто: Б. Милетић, *Црмница*, 400,401; Л. Вујовић, *Мрковићи*, 217; У писмима владике Данила нема примјера множине вишесложних именица са овим инфиксом (А. Младеновић, 127), као ни код Петра I (Б. Остојић, 134), док код Његоша (Д. Вушовић, 29), Марка Миљанова (Р. Биговић-Глушица, 109–110) и Вука Поповића (Ј. Суботић, 72) има нешто мало примјера.

оних које данашња норма не прихвата: *шаторови, фратрови, ђакови; сани, појми, смети, храми, шали*, а множински облици: *глибови, мракови, плачи, труди* необични су јер именице *глиб, мрак, плач* и *труд* по правилу немају множину. Очигледно је да нема ширења инфикса *-ов-* на рачун инфикса *-ев-*, као што га нема ни код његових претходника Петровића, ни у појединим говорима његовог ширег завичаја²³. Као у тим говорима²⁴, именица *пут* у множини добија само инфикс *-ов-*, а именица *а-*деклинације *шура* има множину са инфиксом *-ев-*.

Именице женског рода на *-а*

Код ових именица од једнинских падежа једино је В интересантан за анализу. Највећи број именица као и у савременом језику има наставак *-о*: *Посестримо* (Пј8), *Равијојло* (Пј8), *господо* (ГЗ), *сабљо* (Пј37), *машто* (БЦ107), *Ах, Горо Црна! ах земљо мила!* (БЦ189), *арамјо* (БЦ212), *Морачо* (БЦ280), *властелинко* (КА49), *тјешитељко* (КА61), *спаситељко* (КА61), *Султанијо* (ПА24)...

Исто као у савременом²⁵, а за разлику од староцрногорских говора²⁶, у Николином језику вишесложне именице на *-ица* природног женског рода, без обзира на значење, имају у В наставак *-е*: *врачарице* (Пј8), *домаћице* (Пј8), *суетнице* (Пј24), *снаишце* (БЦ29), *невјернице* (БЦ209), *мезимице* (БЦ211), *несретнице* (БЦ211), *робињице* (ПА24), *цурице* (БЦ131), *другарице* (ПВ,3), *Данице* (БЦ42), *Марице* (ПВ170)...

²³ Исп. А. Младеновић, *Данило*, 127, Б. Остојић, *Петар I*, 134, као и М. Пешикан, *СК-Љ*, 132, али га има у Црмници: Б. Милетић, 399, и у Мрковићима: Ј. Вујовић, 400,401.

²⁴ В. М. Пешикан, *СК-Љ*, 132, 142.

²⁵ В. М. Стевановић, *Савремени I*, 232.

²⁶ У овим говорима вокатив свих женских имена, осим оних типа *Мара/Маре*, једнак је номинативу (В. М. Пешикан, *СК-Љ*, 144). У Мрковићима апелативи на *-ица* имају *-о* а властита имена жена по мужу *-е* (Ј. Вујовић, 224). У Црмници је отприлике као у књижевном језику, осим код властитих имена (Б. Милетић, 405,406). У источноцрн. говорима и двосложни и вишесложни апелативи на *-ица* имају *-е*, а властита имена В једнак Н (М. Стевановић, 63, 65).

Колебања у дистрибуцији вокативних наставака присутна су код појединих личних имена. Тако се нека од њих јављају и са наставком *-о* и са наставком *-а*, односно имају В једнак Н: *Ашио* (КА8), *Ашиа* (КА23), *Бланко* (ПА58,102,104,105), *Бланка* (ПА49,108). Наставак *-о* среће се и код личних имена код којих се у савременом језику В једначи са Н: *Марто* (БЦ128,172), *Хајко* (СП26,27,28), *Јелено* (В22,27,28), *Оливеро* (Пј21)... Биљежимо још ријетке примјере једначења В са Н, супротно савременој норми, а блиско СК-Љ говорима: *О бијела моја вила* (БЦ133), *Дела, цура* (Х52), поред: *цуро* (БЦ132).

И код именица пр. м. рода на *-а* очигледна су колебања у погледу вокативних наставака, али и савремена норма дозвољава дублете²⁷: *аго* (КА84), *кадијо* (КА73,85), *војеводо* (ПВ189); *ага* (БЦ62,64), *кадија* (КА75,81), *војвода* (БЦ159). Само са наставком *-о* ексцерпирани смо: *пашо* (КА64,75,82; Х11,73), *Осман-пашо!* (БЦ281), *Скендер-пашо* (КА80), *војсковођо* (КА27), *Ефендијо* (КА72)...

Од множинских падежа и код ових именица најинтересантнији је Г. Преовлађује наставак *-а̄*: *баба* (Пс12,2), *снаха* (Пс12,2), *година* (Пс19,2), *држава* (Пс16,2), *сила* (Пс17,1), *тековина* (Пс17,1), *трупа* (Пс17,1), *шума* (Пс23), *подписница* (Т4), *душа* (П1,6), *ура* (П3,12), *робиња* (Пј21), *тврђава* (БЦ220)..., као и код именица са непостојаним *а* у основи: *битака* (Пс19,2 Г1,1), *усана* (Пј16), *рубља* (П3,20,24), *сестара* (БЦ3), *карата* (БЦ13), *воћака* (БЦ118 НП9), *сабаља* (БЦ117; ПВ195 СП65), *дипала* (ПВ7), *цркава* (П1,21; ПВ117), *жртава* (ПВ134), *басана* (ПА43), *трсака* (ПА97), *пушака* (Пј47)...

Наставак *-ах*, који је заступљен и напореда са наставком *-а* код истих именица, много је мање фреквенције: *душах* (Пс12,2 КА61), *сестарах* (Пс12,2), *тисућах* (ПВ146), *ријеках* (ПВ101), *пријетњахъ* (Пс5), *бутигахъ* и *кућахъ* (Пс9), *сузах* (П3,9), *Султанијах* (П2), *урахъ* (П1,6,9,13)...

Као ни код његових црногорских претходника ни савременика²⁸, наставак *-и* не налазимо у Г мн. ових именица ни код Нико-

²⁷ В. М. Стевановић, *Савремени* I, 233.

²⁸ В. А. Младеновић, *Данило*, 128; Д. Вушовић, *Прилози*, 121; Б. Остојић, *Петар* I, 137,138; Б. Остојић, *Даковић*, 101; Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 111.

ле. Овај наставак је непознат и црногорским народним говори-ма²⁹. Код оних код којих је данас очекивана појава овог наставка срећемо *-а*: *бомба* (ПЗ,22; Пс14,1; Пј20), *сестрична* (Пс12,2), *срџба* (ПВ121), *неранца* (ПА28), *палма* (ПА63; СП51), *черга* (НП8), *тајна* (КА33), *тежња* (Х24)..., па чак и тамо гдје он дје-лује необично: од *властелинка* (БЦ26), *жртва* (НК14), поготово са непостојаним *а* у граматичкој основи: *властелинака* (БЦ73,80), *војасака* (НК17).

И стари двојински наставак *-у* ријетко се среће: *с руку* (СП24), из младијех *руку* (В22), поред чешћих примјера са *-а* у Г мн.: *рука* (Пс10,1; ПВ104,200; КА64; Х108; ПА4), *нога* (ПВ112), *слуга* (ПА35), или евентуално са *-ах*: *руках* (Пј17).

Што се тиче Д, И и Л мн., код Николе је као у савременом је-зику уопштен стари дуалски наставак *-ама*: *грешкама* (Пј13), *же-нама* (БЦ38)...; са *жељама* (Пј44), *с комишијама* (БЦ52), *с уздама* (БЦ57), *равницама* (БЦ119)...; по *горама* (Пј8; КА12), *о намјера-ма* (Пс16,2), *по Грудам* (Пј47), *о врлинама* (Пј9,3), *на међама* (БЦ52)... Забиљежили смо дативне примјере: *тугам'* (СП53), *по-кајнициам'* (СП59), гдје не можемо говорити о наставку *-ам* јер је апострофом означено испуштање вокала из метричких разлога. Без апострофа су И и Л: *с' чизмам* (Пј1) и *У рукам* (В30), али с об-зиром да су из пјесничког текста могу се такође тумачити као претходни примјери. Стари облици Л, као и код именица м. рода, јављају се ријетко: по *ливада* (ПВ6,144), по *планина* (ПА63), по *крајина* (ПВ100).

Именице женског рода на сугласник

И једн. ових именица у језику Николе Петровића, као и у савременом, у сваком појединачном случају може имати оба на-ставка: *-ју* и *-и*, што није случај у староцрногорским говорима³⁰.

²⁹ В. М. Пешикан, *СК-Љ*, 146; Б. Милетић, *Црмница*, 406; Л. Вујовић, *Мр-ковићи*, 224; Д. Ђупић, *Бјелопавлићи*, 78; Д. Вушовић, *Диалекат*, 37; Ј. Вуко-вић, *Пива*, 56; Посвједочен је једино код Муслимана на територији исто-чноцрн. говора (М. Стевановић, 69).

³⁰ Пешикан биљежи редовно примјере са *-ју*, али код именица на *-ч*, *-ж*, *-ш*, *-ћ* и *-р* у Цуцама среће само инструментални наставак *-и* (Пешикан, 145); У

Владика Данило има само наставак *-ју*, Петар I оба, а једино Његош, мада ријетко, има и трећи наставак: *-ом*³¹.

Први наставак је обично заступљен кад именица у И нема уза се неку придјевску ријеч која би је диференцирала од других падежа: *љубављу* (М4), *вјечношћу* (БЦ196), *крвљу* (Г1,3), *готовошћу* (Т6), *наклоношћу* (М1), *завишићу* (ПВ16), *влашићу* (ПВ69), *чашићу* (КА29), *обилношћу*, *срдачношћу* (СП109), *Глаћу* (СП117), *помоћу* (ПВ118), поред ријетких изузетака: са *љубави* (ПЗ,7; ПВ38; Х61).

Други наставак је више заступљен код именица које уза се имају неку одредницу: једном *ријечи* (Пс12,3), с' оном *љубави* (Пс14,2); својом *крви* (Г2,1), својом *дарежљивости* (Г5), чаровитом њином *моћи* (Пј8), једном *р'јечи* (КА22), с урођеном *упорно-сти* (НК19), мада се и у том случају може јавити *-ју*: оном *оданосћу* (Т6), његовом *милосћу* (Т6), *љубављу* народњом (МЗ,1), чистом *машићу* (Х20).

Екскерпирали смо и примјере напоредних инструменталних синтагми у којима се ове именице без одредбе уза се јављају са наставком *-и*, али се по првој именици види о ком се падежу ради: загријава ме вољом *и храбрости* (МЗ,2), Или даном, или *ноћи* (ПВ43), својом пјесмом и *дражести* (Х45), с'обхођењем и *љубазности* (Пс12,8). Изузетно је наставак *-ом* заступљен у примјеру: Моје срце *љубвом* упаљено (В22), мада ово може бити И именице *љубва*.

Г мн., доста риједак, обично има наставак *-и*: неколико *ријечи* (ПЗ,2) преко *прси* (БЦ158), из њенијех *прси* (КА34), преко *груд* (ПА17), *груд* своји' (ПА64), или *-их*: *стварихъ* (П1,9), *лажих* (ПЗ,15), *стварих* (М2). Именица *мисао* има наставак *-а*: ето *мисала* (СП84), Без *мисала* (СП105)³². Именица *очи* углавном има на-

Црмници је обичнији *-ју*, а *-и* се среће само у изразима (Б. Милетић, 407); За говор Мрковића карактеристично је потпуно одсуство наставка *-и*, ријетка појава *-ју* и преовлађивање *-ом* (Ј. Вујовић, 227); Најчешће *-и*, нешто ређе *-ом/-ем* а понекад и *-ју* имамо у источнокрн. говорима (М. Стевановић, 65); Напоредо *-ју* и *-и* имамо у појединим источнохрц. говорима (Д. Вушовић, 37) а у неким преовладава наставак *-и* (Ј. Вуковић, *Лива*, 58).

³¹ В. А. Младеновић, *Данило*, 126; Б. Остојић, *Петар I*, 139,140; Д. Вушовић, *Прилози*, 28.

³² Исти, некњижевни, облик има и Поповић (Ј. Суботић, 79).

ставак *-и*: осим *очи* (ПА22), с *очи* (ПА50), Боја плава *очи* (ПВ35), Кад се санак *очи* прима (СП105), Од њенијех *очи* (ПВ39), Није *очи* још мицао (ПА74), поред неколика примјера са старим двојинским наставком: *Очију* (БЦ103), боја косе и *очију* (ПВ34).

Што се тиче других множинских падежа, једино непоклапање са савременим стањем биљежимо у случају именице *груд* која у И и Л у по једном примјеру има наставак *-ма*: са *грудма* (Пј46), на *грудма* (Пј3), поред: у *грудима* (Пј37).

Напомене о облику, роду и броју појединих именица

Хипокористици мушког рода, који могу бити и лична имена, најчешће се завршавају вокалом *о*, те се мијењају по I. Ст. врсти: Н: *Саво* (Пс9,4), *Божо* (Пс4,1), *Шако* и *Блажо* (П1,15), Г: *Божа* (Пс8), датив: *Гавру* (Пс11,3), А: *Пека* (Пс1,2), на *Ђура* и на *Сима* (П1,17), *Ђура*, *Пера* (Пј45), *Јова* (Пс23), за *Баба*, *Пера* (П3,13), *Мата* (БЦ105), В: *Перо* (Пс12,1), *Мишо* (Пс12,12).

Поједина мушка лична имена која се завршавају на *-ло* или *-ле* имају и окрњене форме: *Данил* (ПВ27,56; СП23,97), *Михаил* (ПВ97), *Манојил* (ПВ113), *Манојила* (ПВ115), *Михаиле* (ПВ132)³³.

Лична имена на *-ије* *Ђорђије*, *Василије*, *Захарије*, *Арсеније* имају облике именица ж. рода на *-а*: *Ђорђија* (БЦ58,151,223), *Василија* (Х76), *Ђорђије* (БЦ119), *Захарије* (ПВ91), *Ђорђији* (БЦ27), *Ђорђију* (БЦ33), *Арсенију* (БЦ140). Напротив, именица *Бонапарта* јавља се у форми *Бонапарте*: *Бонапарте* (НК51), *Бонапарта* (НК82).

Неколика женска имена у Н имају наставак *-е*: *Стане* (П2), *Мике* (П3,19), *Маре* (БЦ113), а забиљежили смо и властиту именицу м. рода на *-е*: *Орле* (П3,1), као и апелатив *дужд*: *дужде* (БЦ147).

Именица *камен* реализује се и у том и у старим облицима *кам* и *ками*³⁴: *камен* ови (БЦ161), студени *камен* (ПА71), с *камена* (БЦ187), тврђа од *камена* (КА83), од *камена* (Х4), уз *камен*

³³ Као код Данила (А. Младеновић, 136), исп. исто али спорадично: Б. Милетић, *Црмница*, 395.

³⁴ За ову и остале именице на *-ен* исп. Д. Вушовић, *Прилози*, 27.

(СП80), на твој *камен* (СП88), *каменима* (X7); *кам* спотицања (БЦ146), стани *кам* (КА61), *кам* о грлу (СП28), *алем кам* (ПСС12), *Кам* на *кам* му остат неће (ПВ81), на *кам* сињи (ПА108; X5), *Кам* темељац (ПСС10), .

У прилошком значењу и клетвама срећемо само старе облике: *кам* да му је (Пј43), Не успјеше ни црн' *ками* (ПВ138), Н' ако *ками* и куку да ми је (В22), *Ками* нешто ляху (П1,30).

Од именица м. рода старих консонантских основа код Николе налазимо још именице *пламен*, *грмен* и *прамен*. Прва се у највећем броју примјера јавља у краћем облику: *плам* (М3,3), као *плам* (БЦ91), чист израз *плама* (БЦ83), Од *плама* (ПА80), Крај *плама* (НК81), најжешћи *плам* (БЦ87), *плам* освете (БЦ259), *плам* ми овђе стави (КА14), *плам* двора (ПА103), у *плам* (ПА105; В24), поред: *пламен* вражи (БЦ236); ка' *пламен* живи (БЦ163), *пламен* гори (НК58), *пламен* свети (БЦ200), у *пламену* (Пј37); друга у дужем облику: и *грмена* буковога (ПВ8), од *грмена* до *грмена* (ПВ169), из *грмена* (X49), али: у *грм* (БЦ12), ни *грм* (КА55); а трећа је забиљежена једном и то и краћој форми: *прам* облака (X67).

Именица *дан* има облике од трију основа: *дан-*, *днев-* и *дн-*, што је иначе специфично за многе старије црногорске писце³⁵ а и за већину староцрногорских говора³⁶: у по ноћи, у по *дана* (НК69), и по ноћи и по *дневи* (НК59), ни поноћи ни по *дневи* (Пј45), и по *дневи* и по ноћи (НК61), за *дневи* (X87,91), *Дани* мени дуги бише (СП66), Гдје се мучни *дани* нижу (СП114), *Дни* и ноћи (ПВ163), И *дни* свану (НК66), Благодатни *дни* (СП65), Далеки су *дни* мегдану (СП100), Сновиђења *дневи*, ноћи... (БЦ130), Да избрајаш *дне* вјечите (ПВ33), *дне* набрајеш (СП118). Као што се из наведеног види, у Николином језику егзистира стари дативни облик *дневи* у служби Г и Л, а једном чак и као облик Н мн³⁷. Док се код владике Данила и Петра I стари двојински облик *дни* среће

³⁵ Исп. А. Младеновић, *Данило*, 137; Б. Остојић, *Петар I*, 125; Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 100; Б. Остојић, *Даковић*, 98.

³⁶ В. М. Пешикан, *СК-Љ*, 139.

³⁷ Облик *дневи* у генитиву забиљежен је код владике Данила (А. Младеновић, 137), Петра I (Б. Остојић, 125), Његоша (Д. Вушовић, 120), А. Даковића (Б. Остојић, 98). исп. и: М. Пешикан, *СК-Љ*, 139; као множ. облик заступљен је код М. Миљанова (Р. Биговић-Глушица, 100), исп. и: Б. Милетић, *Црмница*, 403.

само уз бројеве³⁸, у ексцерпираним материјалу из Николиних дјела налазимо га само у самосталној употреби за Н, као и форму *дне* за А.

Овдје наводимо и облик старих консонантских основа који улази у састав назива црквених празника: до *Аранђеловадне* (Пс9), око *Видовадне* (Пс10,2), О *ђурђебудне* (МЗ,2)³⁹, те прилога: *ономадне* (П1,34; Пј45; Пс5,15; ПЗ,18), али: О *Митрову дану* (СП39), као и именицу *подне* која је деклинабилна, додуше, биљежимо само генитивне примјере, али не проширује основу у косом падежу сугласником *в*: посље *подна* (ПЗ,19), до *подна* (КА28), што има подлогу у староцрногорским говорима⁴⁰.

У множини именица *небо* и *чудо* огледају се остаци старе *с* промјене: до *небеса* (КА58), са *небеса* (КА66, ПА23), сврх *небеса* (Х60), од *небеса* (ПВ38), пут *небеса* (СП20; СП105), на *небеса* (Пј7); *чудеса* (НК25), у *чудеса* (СП125), *чудеса* та заврши (Х78), *чудеса* овакова ствара (КА38), поред: таквијех *чуда* (ПЗ,14), *Чуда* ова она ствара (Пј12), промаља ... *чуда* свака (БЦ68), *чуда* твори (НК70), у *чуда* (ПВ92; ПВ137). Именица *уже* у А мн. је без проширења у виду сугласника *т*: Да робињи *ужа* скине (Х67).

Етник *Србин* јавља се у пуном облику али чешће без крајњег *-ин*: *Србин* (Пј21; БЦ52; ПВ14,18,27; СП60), до *Србина* (ПВ13), пред *Србином* (КА37); *Срб* (БЦ91; Г1,3; ПВ15,124,166,202,203; КА9), три *Срба* (КА82), у *Срба* (ПВ17), *Србу* (Пј37; БЦ52; ПВ202), Твога *Срба* (ПВ26), *Срб* са *Србом* (ПВ13), *Србе* (БЦ52; ПВ76). Множински облик гласи *Срби* али у Г углавном имамо облик именице *Србљи*⁴¹: *Срби* (БЦ52; ПВ125), много *Срба* (ПВ170), А у пркос свим *Србима* (ПВ135), И *Србима* земља лака (ПВ197),

³⁸ В. А. Младеновић, *Данило*, 137; Б. Остојић, *Петар I*, 125. Исп. исто: М. Пешикан, *СК-Љ*, 139.

³⁹ Исп. исто код: Б. Остојић, *Петар I*, 125; Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 100; Б. Остојић, *Даковић*, 98; Ј. Суботић, *Одлике ријечи с деклинацијом у језику цетињског „Орлића“* (1865–1885), ЗМФСФЛ XXXI/1, 163; М. Пешикан, *СК-Љ*, 139; Б. Милетић, *Црмница*, 403; Л. Вујовић, *Мрковићи*, 212. Форму *дневи* у називима празника користе владика Данило (А. Младеновић, 137) и Вук Поповић (Ј. Суботић, 77).

⁴⁰ В. М. Пешикан, *СК-Љ*, 141; Б. Милетић, *Црмница*, 404; Исп. и: Ј. Суботић, *Поповић*, 78.

⁴¹ Петар I овај облик користи веома ријетко (Б. Остојић, 135).

Над *Србима* (ПВ174); *Србаља* (БЦ207), у *Србаља* (ПВ120; НК53), Од *Србаља* (ПВ49,197), Груд *Србаља* (ПСС12).

Колебања у употреби краћег и дужег облика у једнини присутна су и у вези са именицом *Арапин*: *Арапин* (ПА54), *Арапина* (ПА62), *Арапину* (ПА32,37,77), *Арапина* (ПА38,66,72,74,98), *Арапине* (ПА50,73); *Арап* (ПА30,67), *Арапа* (ПА26,72), *Арапу* (ПА41,42,68,103), *Арапа* (ПА65,76), *Арапе* (ПА51,57), *Арапом* (ПА25,75,100), *Арапу* (ПА34). Са дужим обликом заступљене се именице: *Латинин* (СП62), *Црмничанин* (НК70), *Бугарину* (БЦ52), *хришћанина* (БЦ239), али: *Душман* (БЦ228; СП112)⁴².

Забилежили смо још неке етнике са окрњеном и пуном основном у једнини а и у множини: *Шпањка* (ПА48), поред: *Шпањолкиња* (ПА17,29,74), *Шпањолкињи* (ПА23); *Шпањцу* (ПА80), поред *Шпањолац* (ПА103); *Шпањци* (ПА10), *Шпанци* (ПА21), поред: *Шпањолцима* (ПА100). Само са окрњеном основном ексцерпирани смо: *Москов*⁴³ (НК51; СП78), *Москови* (П1,26), *Швајцара* (ПВ131).

Што се тиче специфичности везаних за граматички род и број, издвајамо следеће:

Именица *бол* у Николином језику углавном је м. рода кад је у множини: њени *боли* (Пј7), *Облакша* јој *боле* тешке (Пј7), твои *боли* (Пј4), твоје тешке *боле* (Пј4), али је у једнини понекад ж. рода: *љута бола* (ПА109), *Поднио сам многу болу* (ПВ180).

Мушког а не ср. рода су *острво* и *полуострво*, те *жезло*: *острве* отргнуте (ПВ41), *острве* с ловориком (ПВ64), балкански *полуострв* (ПВ143), *жезал српски* (ПВ99). Међутим, именица *скут* је ср. рода: *Скуто* божје (НП14), *скуто* свето (НП14).

Поједине именице које су данас м. рода у нашем материјалу су забилежене као именице ж. рода. Именица *караван* доследно припада а-деклинацији: *Нашао је каравану* (ПА109), *К оној Меке каравани* (ПА109), *Велика је каравана* (Х86). Истој деklinацији пришле су *Мексико* и *педаљ*⁴⁴: од *Мексике* (ПА95), *Педљу земље* (КА3).

⁴² Код Петра I и М. Миљанова само нормативни облици (Б. Остојић, 135; Р. Биговић-Глушица, 103).

⁴³ За ову именицу исп. А. Младеновић, *Данило*, 138.

⁴⁴ Ж. рода је и у СК-Љ али с облицима: *пед/педа* (М. Пешикан, 141); исто у Црмници (Б. Милетић, 409).

Двојаки облик има именица *вече/вечер*, с тим што конгруентни атрибут уз њу може бити и м., и ср., и ж. рода: Дobar *вече* (КА49; Х71), добро *вече* (БЦ100; СП63), ову исту *вече* (БЦ86), једну *вечер* (Х99; СП68,76), Од *вечери* већ те тавне (СП69)⁴⁵.

Множински облик именице *пост* припада 4. Ст. врсти: Заљегле су часне *пости* (СП122)⁴⁶, као и именице *циљ* и *цртеж*: за *циљељ* свету (БЦ49), Без никакве *цјели* своје! (БЦ279), Једну другу *цијељ* (ПВ62), без *цјели* (НП3), и *цртежи* свакојаке (Пј45).

Неријетко именице које су у савременом језику ж. рода у Николином језику имају м. род. Такве су: *замјена*: у *замјен* руке (БЦ185); *сатана*: *Сатан* (ПВ33), од *сатана* (ПВ34); *узбуна*: *узбун* (Х59); *појава*: У *цјелу појаву* јој (Х45), али: тој *појави* (Х63), том *појавом* (Х64); *врлет*: врхом брда и *врлетâ* (Пј10); *звијер*: исламског *зв'јера* (БЦ49), они *зв'јер* (БЦ171), као *зв'јер* манити (ПВ169), предадох *зв'јеру* (В21), Колико је *звијеру* наличан (В22); *печурка*: Ка *печурци* од свукуда ничу (КА80); именица *врана* у множини добија чак и инфикс *-ов-* специфичан само за именице м. рода: и орлови и *вранови* (ПВ84). Топоним *Билећа* у једном примјеру вјероватно има облик ср. рода: с *Билећем* и Горанским (НК79).

Поред облика *кћи* за Н је резервисан и облик некадашњег А – *кћер*⁴⁷: кнез Перуна *кћи* (БЦ209), *кћи* његова (БЦ286), *Кћи* Влајкова (В24); Поштена *кћер* (БЦ215), Вукотина *кћер* (Х42). У А биљежимо само форму *кћер*: но *кћер* ми уби (БЦ212), *кћер* ... испросио (Х13), Но *кћер* брани (Х64), *кћер* ми врни (БЦ213). Ту су и облици а-деклинације: *кћерка* (НП10), *кћерку* (Пј21), *Кћере* (ПВ133) *кћером* (БЦ124)⁴⁸.

У нашем корпусу заступљене су именице *мати* и *мајка* али само у Н: *мати* (БЦ29,263; ПА4), *мајка* (БЦ154). Облик *матер* регистровани смо у Г мн.: *матера* (БЦ3).

⁴⁵ Исп. М. Пешикан, *СК-Љ*, 139.

⁴⁶ Исп. са језиком С. М. Љубише (А. Младеновић, *Белешке*, 22).

⁴⁷ Проф. Остојић не налази облик *кћи* у Н код Петра I (Б. Остојић, 141), нема га ни Миљанов (Р. Биговић-Глушица, 102), непознат је и у СК-Љ (М. Пешикан, 140), у Мрковићима је риједак (Ј. Вујовић, 226).

⁴⁸ Исп. Б. Остојић, *Петар I*, 141; Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 102.

Иако се именица *варош* у језику неких старих црногорских писаца јавља као именица м. рода⁴⁹, код Николе је именица ж. рода на сугласник: *новой вароши* (Пс9,2), *симпатичније вароши* (ПЗ,5), *Жа' је вароши* (БЦ221), *над вароши* (Х60), *У ту варош* (Х95), *У „Вароши Старој”* (НП7), осим у једном примјеру гдје је м. рода: *Град је Травник од све Босне/ И вароша њених глава* (Х3)...

У Николином језику именица *нада* је двородна⁵⁰, мада се чешће јавља као именица ж. рода: *пуста нада* (БЦ148), ово ви бјеше утјеха, *нада* (БЦ213), *једина моја нада* (БЦ223), *без наде* (БЦ262), с врућом *надом* (ПЗ,22), *Ђе љубав ниче и слатке наде* (БЦ28), *Накоме се оснивају ... наде вруће* (ПА11), *него мушког: у над јуначки* (БЦ143), *у над прегнућа* (БЦ223), *над у нашу срећу стару* (БЦ249).

И именица *вођа* је граматичког ж. и м. рода: *Јанко је вођа* (БЦ60), *вођа јунацима* (БЦ75), *без вође* (ПВ148), *вођи* (ПА13), *младог вођу* (НК51); *вођ хришћански* (БЦ60), *вођ нови* (БЦ253), *вођ бугарски* (ПВ126), *вођ* (КА58), *Вођ горштака* (СП106).

Само у множини грам. м. рода регистровани смо именице *пристаи(а)* и *дипломат(а)*: *пристаиима* (ПВ156), *дипломати* (СП116), *дипломатима* (Пс16,2).

Именица *чар* јавља се најчешће као именица м. рода: *силни јој чар* (ПА62), *чару* (ПА24), *пут твог чара* (ПА49), *твога чара* (БЦ133), *нема чара* (ПВ35), *чаром* (КА18), *о чару имъ* (Пј9,3), али може бити и женског: *којом чари* (Пј11), *Мијеша се чар сад нова* (ПА26).

И по 3. и по 4. Ст. врсти мијењају се именице *лаж*⁵¹ и *жеђ*⁵²: *једна лаж* (КА58), *њину лажу* (Пј9,2), *опориче његове лаж* (ПЗ,15); *лаж ... измислио* (Х26), *на лаж* (В21); *жеђа за круном* (БЦ185), *иста жеђа* (БЦ241), *жива жеђа* (БЦ274), *жеђа га страшна мори* (ПВ169), *од жеђе* (КА81; ПА10); *жеђ ... нарасла* (БЦ241), *но је жеђу ... гасио* (БЦ21), *Грла жеђу! Да ублажи!* (ПА30).

⁴⁹ В. Б. Остојић, *Петар I*, 136; Р. Биговић-Глушица, *Миљанов*, 102; Двородна је у: М. Пешикан, *СК-Љ*, 139; Б. Милетић, *Црмница*, 408; Л. Вујовић, *Мрковићи*, 215; М. Стевановић, *Источноцрн.*, 71; Д. Ћупић, *Бјелопавлићи*, 69.

⁵⁰ Таква је и код М. Миљанова (Р. Биговић-Глушица, 101).

⁵¹ За ову именицу исп. исто: Б. Остојић, *Петар I*, 141; Ј. Суботић, *Поповић*, 79; код Данила само а-деклинације (А. Младеновић, 137).

⁵² Исп. исто у: М. Пешикан, *СК-Љ*, 140.

Именица *казна* обликом *казан* (стсл. *казнь*) остаје у оквиру истог рода, женског, али прилази 4. Ст. врсти: најжешћу *казан* (БЦ171), жестоку *казан* (БЦ179), Иза *казни* заслужене (ПВ81)⁵³.

Плуралија тантум *прса/прси* мијења се по 1. и 4. врсти⁵⁴: што нам једна *прса* даше (БЦ235), обратио ... своја *прса* (СП46), Да разпорим *прса* Урошева (В26), *прса* ми грије (БЦ195), напајаће ... *прса* (ПВ202); *прси* сличе (ПА36), у *прси* (БЦ139,156), низ *прси* (БЦ157), преко *прси* (БЦ158), на *прси* (БЦ202; ПА74), из њенијех *прси* (КА34).

И плуралија тантум *плећа/плећи* јавља се у оба рода (ср. и ж.), тј. има облике по 1. и 4. врсти⁵⁵: На *плећа* (БЦ151), Када *плећи* обрнуше (СП56), за *плећима* (БЦ254).

По 3. и ријетко по 4. врсти деклинира се именица *гусле/гусли*⁵⁶: *Гусле* други удешава (Х88), уз *гусле* (НК27,35), *гусле* (Пј45); на *гуслама* (Пј18); *гусли* (БЦ118).

Именица *груд*, која данас егзистира само у множини, има облике и једнине и множине, при чему у једнини може бити и м. и ж. рода: Славом ми се *груд* напреза (ПВ66), *Груд* ми моја пјесму иште (СП52), стежу *груд* (Пј20), у његову *груд* (БЦ232), У *груд* (ПА16), *груд* ми грије (ПА103); *Пиешъ* воде које ће ти/ *Груди* твоје поправити! (Пј4), *Груди* су ти нарушене (Пј4), Моје *груд* изгореше (КА23), А *груд* му од гранита (Х5), преко *груд* (ПА17), *груд* своји' (ПА64), Оздравити *груд* твоје (Пј4), у *грудима* (КА12), при *грудима* (ПА96).

Поред низа примјера именице *њедра* у множини: ...разгледивах/ *њедра* (Пј44), *Њедра* своја сва отвара (ПВ65), А *њедра* је отворио (НК43), из *њедара* (Х31), К' *њедрима* (КА18), и у сама *њедра* (ПА96), У *њедра* вас цар већ прима (Х27), Па у *њедра* за-

⁵³ Исп. Д. Вушовић, *Прилози*, 27.

⁵⁴ У СК-Љ само по 4. Ст. врсти (М. Пешикан, 141), исто у Црмници (Б. Милетић, 404).

⁵⁵ У СК-Љ *плећи* у значењу *леђа* а *плећа* множина од *плеће* = *плећка* (М. Пешикан, 141). За Миљанова је карактеристичан само облик *плећи* (Р. Биговић-Глушица, 103), исто у Црмници (Б. Милетић, 404).

⁵⁶ Један примјер који биљежи проф. Остојић код Петра I припада 4. Ст. врсти (Б. Остојић, 141), и у језику М. Миљанова припада истој врсти (Р. Биговић-Глушица, 103).

борава (ПВ8), у моја уска њедра (Х102), у њедрима (НК80), код Николе налазимо и једину: *њедро* њено (БЦ132), *њедро* плаво (ПВ139), у *њедру* (В25).

Овдје ћемо поменути још неке именице које су занимљиве кад је ријеч о граматичком броју. Интересантно је да се именица *доба*, иначе непромјенљива и ср. рода⁵⁷, углавном јавља у множини⁵⁸: *прошлих доба* (ПВ85), у сва *доба* (ПВ130), *У доба* најзгоднија (ПВ194), у *доба* најсјајнија (ПА53), у *доба* најновија (НК16), Давно, *доба* у прастара (СП67), поред: у свако *доба* (БЦ173).

Необична је множина небројивих именица: Кад *дрвећа* друга разцвјетају (КА33), *Дрвећа* ти овдје круни (СП102), Измеђ бл'јеска драгијех *камења* (В24), *Својине* вјечне остају твоје! (БЦ35), Разгледали *намјештајел* и раскоши сјајног двора! (Х20), *имовине* црногорске (Пс4,1), *славе* нове (КА35), као и именице *пут* изузетно у примјеру: неке *путе* (ПВ74), поред: један *пут* (Х42), сто *пута* (П1,25), на један *пут* (БЦ130), два *пута* (БЦ254; Х95), три *пут* (КА16,76), три *пута* (КА31). И топоним *Никишић* може се јавити у множинској форми⁵⁹: Па сад мислим у *Никишиће* (Х28), Да не стојиш у *Никишиће* (Х36), поред: К *Никишићу* их оправио (Х30). Међутим, топоним *Проклетије* нашли смо у нашем корпусу у сингуларном облику: Строг ли је Ловћен и *Проклетија* (БЦ112).

На основу спроведене анализе закључујемо да у овом морфолошком сегменту Николиног језичког система у низу анализираних црта на општем нивоу постоји подударност са нашим данашњим књижевним језиком. У свим падежима доминирају данашњи наставци а они који су превазиђени заступљени су у врло малом броју примјера, па чак и генитивни наставци *-ах* и *-их*, који се најјаче опиру ишчезавању. Неријетко се Никола уклапа у општи профил нашег књижевног језика последњих деценија 19. вијека коришћењем једне од двију могућности које савремена норма дозвољава. Дистрибуција двојакних наставака за поједине падеже само је незнатно поремећена. Све ово показује да Никола није

⁵⁷ Исп. исто у: М. Пешикан, *СК-Љ*, 140; у источнокрн. говорима је ср. и ж. рода (М. Стевановић, 71).

⁵⁸ Исп. слично у: Ј. Вујовић, *Мрковићи*, 218.

⁵⁹ Само множина код типичних објеката *СК-Љ* говора (М. Пешикан, 141).

свој језик, макар у овом његовом малом дијелу, уско везао за своју дијалекатску базу, што је и очекивано с обзиром на његово образовање⁶⁰. Наравно, он се одликује дијалекатским цртама, и то не само његушког говора, али оне су се очувале само у поједино-стима, чак су неке везане само за одређене ријечи, и нијесу у превази над прогресивним језичким елементима.

Sonja NENEZIĆ

MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE NOUNS
IN THE LANGUAGE OF NIKOLA PETROVIĆ I

Summary

In the study the author analyzes the morphological characteristics of the nouns in the language of Nikola Petrović I and compares them with the language of his predecessors and contemporaries as well as with the vernacular and the standard language with the purpose of better assessment of the structure of the language in Montenegro after the reform of Vuk Karadžić.

⁶⁰ Основно образовање започео је на Цетињу као десетогодишњи дјечак, а наставио у Трсту гдје је завршио основну, српску и протестантску, школу. Затим је скоро четири године учио у Паризу, у Лицеју Луја Великога, у једном од најпознатијих француских завода тога времена. Послије убиства књаза Данила 1860. морао је да прекине школовање како би по стричевој жељи постао господар Црне Горе (В. *Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, Књига прва, Обод, Цетиње, 1969, 9).

